

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 7 (2) 2020: 1831-1835
Kitap Tanıtımı / Book Review

Makale Geliş Tarihi (Received): 03/11/2020
Makale Kabul Tarihi (Accepted): 28/12/2020

FELSEFE OPTİĞİNDEN AŞKIN RENKLERİ

Halilov, Selahaddin. (Binyıl Yayınları, Ankara, 2015), 116 s.

Aysel TAN*

Felsefe Optiğinden Aşkın Renkleri kitabı Senail Özkan'ın bir takdim yazısı, giriş ve yedi bölümden oluşmaktadır. Kitapta kaynakçaya yer verilmemiştir.

Halilov, kitabın giriş kısmında 'aşk'ın ne olduğunu ve hangi ilim dalı tarafından ele alınması gerektiğini açıklamıştır. Ona göre aşk insanın manevi âleminin en derin katmanlarında ortaya çıktığı için temel itibarıyla bilinçdışı alana aittir. İlim onu irdeleyemez, aşk, ilim için muğlak bir alandır ve mantıki düzlemde değerlendirilmesi oldukça zordur. İlim açısından incelenemediği için bu işi felsefe ve şiir üstlenmektedir.(s.16, s. 55)

Şiir ve aşk ilişkisine değinen Halilov, şiirin aşk ile büyük bir ilgisi olduğunu Doğu'da ve Batı'da aşk konusunun şiir sanatının kapsamı içinde değerlendirildiğini söyler. Doğu'da Nizami, İbn Arabi, Mevlana, Fuzuli, İkbâl ve Cavid'e kadar Doğu şairlerinin aşk konusunu ele aldığı ve bununla ilgili eserler verdiğini ekler.

Halilov'a göre Doğu'da aşk, 'ilahi nitelikte' ele alınmaktadır. Bütün kitap boyunca 'ilahi aşk' meselesi üzerinde duran Halilov bazen bu görüşü savunmuş bazen de tutarsız ve gerçek hayattan uzak olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Ona göre aşk, ilahi olmaktan ziyade ferdi, bireysel veya insanidir. Aşk, 'yerle gök arasında' olması gerekmektedir. Bu açıdan Halilov aşkı, rasyonel bir düzlemde alan Batı öğretisini tercih ettiğini söylemektedir.(s.18) Fakat kitabına baktığımızda aslında Halilov'un bazı gerekçeler nedeniyle bu konuda biraz tereddütte kaldığını göreceğiz. (s.25)

Aşkla ilgili kısa bir girişten sonra 'Aşk Duygusu' bölümünde Halilov aşk duygusunun niteliğinden ve nasıl oluştuğundan bahseder. İnsanların manevi-duygusal durumunu, yaşadığı duyguları, izlenimleri gayri mantıki yollarla yani şiir, müzik, dans... vb. vasıtalarla ifade etme ihtiyacı duymaktadır. Doğu'da aşktan, üstün poetik bir anlatımla veya hazin lirik bir dille söz edilmektedir. Aşk genellikle ya şiir ve

* Dr. Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, e-Mail: ayseltan@gmail.com
Orcid No: 0000-0002-1712-6270

müzikle, ya da dramatik sahneler vasıtasıyla sunulmakta ama onun kendine özgü içyapısına kimse dokunamamaktadır.(s.20)

İlahi aşkın Doğu toplumunda hâkim olduğunu söyleyen Halilov bu aşkı tercih edenlerin hissi tecrübeye, hissi dünyaya bigâne kaldığını, hatta kendi iç dünyalarında bile onu görmeye çalışmadıklarını söyler. (s.21) Doğu'da beşeri aşkla ilahi aşk birbirinden ayrılmadığı için oldukça sinkretik yani felsefî fikirlerle dinî fikirlerin bir sistem içerisinde bütünleştirilmiş bir hali olan 'aşk öğretisi' ortaya çıkmıştır. Şiirlerinde dünyevi aşkı terennüm eden sufiler 'ilahi aşk' konseptini oluşturmak için dünyevi aşkı tasvir eden tiplere ve teşbihlerden yararlanmışlardır. Bu da sonuçta iki alanın yani dünyevi aşk ile ilahi aşk alanının fena halde birbirine karışmasına sebep olmuştur. (s.22) Bu duruma en iyi örnek Mevlana'dır. Mevlana eserlerinde dünyevi aşka ilahi aşkı birbirine karıştırmış ve dünyevi aşkı kötümüşür. (s.28)

Doğu ile Batı'yı karşılaştıran Halilov, Batı'da ise Doğu'dan farklı olarak aşka rasyonel bir şekilde yaklaşıldığını, hatta tasnif ve taksime tabi tutulduğunu söyler.(s. 22)

İkinci bölümde 'İlk Aşk ve Şehvet' başlığında aşkın biyolojik yönüne değinen Halilov'a göre ergenin gönlündeki aşk, genetik olarak aktarılmış bir duygudur. Bu duygu tam olarak şekillenmemiş, sınırları belirlenmemiştir. Ergen, aşkı ideal bir düzlemde düşünür ve gerçek aslında onun idealinden farklıdır. Fakat onu farklı olduğuna inandırmak zordur; çünkü o gerçeği değil, onun suretinde kendi idealini görmektedir. Ergenin akli gördüğünün o olmadığını söyler, ama kalp yine de görmek istediğini görür. (s.32) İlk aşk ve şehvani duygu; çocuğun kendini cinsel bakımdan farklı hissettiği anda başlar. Birbirinden farklı iki duygu ortaya çıkar. Birinci duygu çocuğu göklere çıkarmaktadır, ikinci duygu ise karşı cinse yönelir. O vahşi bir ihtirastır. Ulvi aşk duygularıyla erotik duygu birleşince aşk kemal derecesine yükselir. Fakat bu durumu herkes başaramaz. Bazıları sadece ulvi duyguları ya da şehvet duygularını mutlaklaştırmaktadır. Freud diğer duyguların tamamının temelinde şehvet duygusunun yattığını iddia eder. Bu nedenle aşk aslında erotik bir davranış şekli olarak, Tanrı sevgisine benzememekte, her şeyden önce cismaniliğe eğilim göstermektedir. (s. 38)

Üçüncü bölümde 'Din ve Aşk' başlığı altında Doğu'da aşk konusunda ifrat tutumun yüce ve erdemli bir merteye olarak kabul edildiğini söyleyen Halilov, aşkın insan iradesini kendi egemenliği altına aldığını ifade etmektedir. Rasyonel düşüncenin ifrat ve saçma olarak değerlendirildiği aşk, duygusal düşünce açısından önemli bir kriter olarak görülmüştür.(s. 42)

İslam dünyasının aşk konusunda büyük bir çıkmaza girdiğini ifade eden Halilov, bunun nedeninin İlahi Aşk'la bireysel aşkın farklı yönlerinin yeterince ortaya çıkarılmaması, birbirinin özelliğinin öbürüne teşmil edilmesi nedeniyle aşkın fazla soyutlaştırılması olduğunu söyler. (s. 43) Benzer özelliklere Hıristiyanlıkta da rastlandığını söyleyen Halilov, Hıristiyanlarda aşk anlayışı aşkla şehvet arasındaki ilişkiyi reddetmekte; şehvete, ihtirasa ve cinsel aşka karşı çıkmaktadır.

Hıristiyanlıktaki inanç duygusunun en temel kriteri şehveti reddetmek olmuştur. (s. 46)

İnsanların şehvevi aşktan ilahi aşka gitmesinin nedeni insanın kendi eksikliklerinden kurtulma yoludur. Yaratanla kâmilliğe kavuştuğunu düşünen kişi, olgunlaşır ve kutsallaşır. Böyle ilahi bir aşk anlayışı insanı 'ene'l hak' düşüncesine götürmektedir. (s. 48) Bu bağlamda Allah idesi aşkın büyüklüğünü ifade etmek için 'bir araç' olarak görülmektedir. Aslında bu noktada Halilov'un daha çok açıklama yapması gerekirdi fakat Allah'ın 'araç' olarak görüldüğü böyle bir ilahi aşk teorisinin derinlemesine tahlilini yapmamaktadır. Yunanlıların güzellik tanrısıyla ilgili övgüleri andırdığını söyleyerek sufilerin şiirinin gerçek kaynağının mistik Yunan düşüncesine dayandığı imasında bulunur. (s. 50) Buradan hareketle o, ilahi aşk ile din arasındaki bağlantının kökenlerini Yunan felsefesinde arar ve ilahi aşk-din ilişkisinin ne olduğu sorusuna cevap aramaya çalışır.

Dinlerde ilahi aşk var mıdır, diye soran Halilov, insanın amacının ilahi aşk yoluyla Allah'a ulaşmak olmadığını, ona sadece secde edilmesi gerektiğini söyler. Çünkü Kur'an'da 'Allah'a yalnız secde edenler yaklaşabilir' denilmektedir. Dinlerin en büyük amacı Allah'ı ihata etmek değil, Allah duygusuyla kuşatılmaktır. O'na tapmak ve O'na sığınmaktır. (s. 54)

Dördüncü bölüm 'İlahi Aşk-Aşk Dini' başlığını taşır. Halilov'a göre aşk konusu şiire veya filozofun araştırma alanına girer. İlim adamının bu konuda herhangi bir söz hakkı yoktur. Aşk, entelektüel bir olay, fenomen veya ilmin konusu değildir. Elbette Halilov'un bu görüşünü kabul etmek mümkün görünmemektedir. Çünkü Batı'da aşk konusunda bilimsel çalışmalar ve deneyler yapılmaktadır. Aşkın beyindeki etkileri, âşıkların vücudunda meydana gelen değişiklikler, aşkın çeşitleri ve özellikleri incelemektedir.¹ Aslında Halilov kitabın bazı bölümlerinde Batı'da bu tür çalışmaların olduğuna işaret ettiği halde bu çalışmaları pek dikkate almadığını görmekteyiz. Ona göre aşkı sadece şair ve filozof açıklamaktadır.(s. 55)

Nizami Gencevi'ye göre aşk iki kısma ayrılmaktadır: İlahi aşk ve insanlar arasındaki aşk. Halilov'a göre Gencevi'nin iki aşk türünün diğerinin yerine geçmediğini iddia ettiğini fakat gerçekte sufilerin çoğunda böyle bir şeyin söz konusu olmadığını söyler. Sufiler bazı durumlarda somut bir kişiyle ilişkiden bahsetse bile sonuçta bu ilişki de mistikleşmekte, ilahileşmekte ve Allah'a yönelen bir duygunun geçici bir aşaması olarak bu aşk çeşidine ciddi önem verilmemektedir. İnsanlar arasındaki aşk, ilahi aşkın yeni bir mertebesine yükselmek için bir basamak olarak görülmektedir. (s. 57) Bu nedenle de insan ilişkilerinin doğal bir sonucu olan 'aşk'ın amacından saptığını ima eden Halilov, 'neden ilahi aşka giden yolun kadına olan aşktan geçmesi gerekmektedir" şeklinde çarpıcı bir soru sormakta ve kısmen bu soruya Kur'an'a dayanarak cevap aramaktadır. Kur'an'da Allah'ın 'ayet'leri olarak

¹ Aşk ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalar için bk: Oytun Erbaş, Aşkın Nörobiyolojisi Konferansı: <https://www.youtube.com/watch?v=P-ZVbuFX2Bk>. (erişim: 05.12.2019); Tarhan Nevzat, Aşk Terapi, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014).

genellikle yer, gök, yıldızlı gökyüzü, verimli topraklar, bitkiler, canlılar ve son olarak insan gösterilmektedir. Fakat Kur'an'da kadın aşkıdan ilahi aşka giden bir örnek yoktur. Bu yolu tutanların 'aşk dini'ni öven, aşk dininin temsilcisi olan İbn Arabi ve Mevlana olduğunu söylemektedir. İbn Arabi 'aşk benim dinim ve imanımdır' diyerek bu yoldan gittiğini itiraf etmektedir. (s. 57)

Batı'da aşkın değerlendirilişi konusunda farklı görüşler vardır. Aşk bir yandan ilahi etkinin gücü diğer yandan ise ruhsal bir hastalık olarak açıklanır. Fakat Halilov, maalesef Batı'nın aşkı ele alışıyla ilgili derinlemesine ve ayrıntılı bilgi vermez.(s. 75)

Aşk ve Akıl başlığını taşıyan beşinci bölümde, Halilov, "biz aşk konusunda ne Doğu'nun aşırı ve keskin tutumunu, ne de Batı'nın aşırı rasyonalizm ve pragmatizmini destekliyoruz" diyerek aşkın 'yerle gök arasında' bir yerde bulunması gerektiğini söyler. "Aşk ehli olmak kemal ehli olmak demektir" diyerek nihayetinde Doğu'nun aşk anlayışına bağlı kaldığını itiraf etmektedir. (s. 79)

Altıncı bölümde aile ve aşk meselelerini Doğu ve Batı perspektifinden ele alan Halilov, Doğu düşüncesinde duygusal sezginin artmasının yolu olarak şiirin kullanıldığını söyler. Şiir sanatında önemli olan duygudur ve bu duygu övüldüğü zaman geriye kalan şeyler unutulmaktadır. Bundan dolayıdır ki şiirsel bir düşünce biçimiyle fazla ilerlemek mümkün değildir. Halilov burada çok önemli bir tespit bulunmaktadır. Ve devamında bu şiir kültürünün çok yaygın olması nedeniyle Doğu'da duygunun akla yer bırakmadığını söyler. Bireysel aşkın kölesi olanların, başka bir tarafa kendi sevgilisinin bile duygularına saygı göstermediğini söyleyen Halilov'a göre bunun nedeni şiirin etkisiyle toplumda meydana gelen duygusal dengesizliktir. Üstelik şiirle beslenen bu büyük duygu, entelektüel seviyede değerlendirilememektedir. Aşkın bu nedenle sadece duygu değil entelektüel (yani akıl) düzleminde de gözden geçirilmesi gerekir. (s. 100-101)

Batı ise, aşkı rasyonelleştirmiştir. Dolayısıyla burada sadece aşkın objesi değil, onun özelliği ve içeriği de değişmektedir. Aşk entelektüel etkiye daha fazla maruz kalmış ve toplumsallaşmıştır. Doğuda ise aşk iç dünyayla sınırlı kalmış ve toplumsallaşamamıştır. Batı'da aşkın gizemi yüce ve semavi değil, tensel ve çağdaş kökene sahiptir. Cinsel ilişki olmadan aşk imkânsızdır. Böylece Batı'da büyük aşk, erotiğe doğru inişe geçmiştir. Bu ise gerçekliğin zorunlu kıldığı bir şeydir. Doğu'da şiir sanatında aşkın kriteri olarak sunulan mecnunluk fenomeni Batı'da sahte aşkın bir biçimi olarak görülmektedir ve ruh hastalığı olarak düşünülmektedir. (s. 101, 102, 105)

Halilov, Batı toplumlarında akılla entelektüel bir anlam kazanan aşkı övse bile gençlere kendi ideallerini gerçekliğe göre değil, *klasik edebiyattaki değerlere göre* oluşturması gerektiğini söyleyerek baştan beri eleştirdiği Doğu'nun aşk anlayışına geri dönmektedir. Aslında o bu konuda kararsız kalmıştır. Çünkü Doğu'nun aşk anlayışından vazgeçmek ona göre; köklerden, milli, dini ve ahlaki gelenekten vazgeçmek anlamına gelmektedir. Halilov, Doğu'nun aşk anlayışı değiştiğinde 'manevi çöküş' olacağını ima etmektedir. Fakat bu endişesinin yerinde olmadığını,

Batı'nın aşk anlayışını överken görmek mümkündür Batı bu konuda Doğu'dan daha iyidir. Bunu toplumsal yaşamda ve kadın-erkek ilişkilerinde görmek mümkündür.

Son bölüm, 'Kadının Sosyalleşmesi ve Aşkın Transferi' başlığını taşır. Halilov bu bölümde aşkı, toplumsal ilişkiler bağlamında yani gerçek hayattaki durumu bakımından ele almaktadır. Bu bölüm *aşk düşüncesinin toplumdaki etkilerini göstermesi bakımından* kitabın en önemli bölümüdür.

Kadının Doğu'da ve Batı'daki konumu üzerinden aşk anlayışını değerlendiren Halilov, kadının bu konuda anahtar rolü oynadığını düşünmektedir. Doğu'da kadının sosyalleşemediğini bu nedenle aşk'ın toplumsal hayatta 'aile kurmak' anlamına değil bir aileden başka bir aileye (baba evinden kayınpederin evine) taşınmak anlamına geldiğini söylemektedir. Batı'da ise aşk, aile kurmakla ilişkilendirilmektedir. (s. 110-111) "Aile kurmak" şeklinde anlaşılan aşk anlayışında çiftlerin aile kurarken, zorluklara karşı verdikleri mücadeleler aşkı güçlendirirken, "aileye taşınmak" şeklinde anlaşılan aşk anlayışında ise çiftler birlikte hareket edemedikleri ve dışarıdan birçok müdahale olduğu için aşk zayıflamakta ve zamanla yok olmaktadır.

Şiirlerde aşkı göklere çıkaran Doğu erkekleri sosyal hayatın gerçekliği söz konusu olduğunda genellikle farklı tutum sergilemektedir. Tüm sorumluluk kadınlara yüklenmiş durumdadır ve gerçek suçlu aslında toplumun kendisidir. Kusurlu bir toplumda manevi değerlerin muhafazası zorlaşmaktadır. Batı da ise pratik hayatta yararlı olan mükemmel bir aile-aşk öğretisi bulunmaktadır. Doğu'da 'sıradan aşk' anlayışı mevcut değildir; sıradan aşk kusurlu bir şey olarak görülmüştür. Bu konuda Doğu toplumları, Batı'dan geride kalmaktadır. (s. 116)

Nihayetinde Halilov'a göre Doğu'da modernleşmeye çalışan toplum aslında Batı gibi olamamakta ve aşkı sadece şehvet olarak görmektedir ve bu şehvet düşkünü âşıklar ise dine, millete ve geleneğe meydan okumaktadır. Burada Halilov'un din, millet ve gelenek endişesi nedeniyle Batı'nın aşk anlayışına doğru evirilen ve ilahi olmaktan çıkan aşk anlayışını eleştirdiğini görmekteyiz. Gerçekliğe yaklaşan aşkın 'insan türünün devamı için olan doğal bir duygu durumu' olduğunu 'shevi' boyutta olmasını kabul edememektedir. Burada değinilmesi gereken husus Batı kültürünün 'gerçekçi aşk' anlayışına ulaşmak için dini, milli ve geleneksel değerleri sorguladığı ve eleştirdiğidir. Yüzyıllar boyunca yanlış aşk anlayışıyla mücadele ettikten sonra 'gerçekçi aşk' anlayışına ulaştığıdır. Halilov'un Batı'daki bu tarihi mücadelelere değinerek, Doğu toplumlarının da aynı süreçlerden geçmesi gerektiğini, sürecin sıkıntılı, emek isteyen ve mücadele ile dolu olduğunu söylemesi gerekirdi. Kitabın en büyük eksikliği Batı'nın aşk anlayışında meydana gelen değişimin tarihsel sürecine değinmemiş olmasıdır. Batı'dan bir iki yazarın görüşüne değinmesi yetersizdir ve bu alıntılar Batı'nın düşünce dünyasındaki değişikliği görmemizi ve buna göre Doğu'nun patolojik aşk anlayışını değerlendirmemize imkân vermez. Kitabın sonraki baskısında Halilov'un bu eksiklikleri tamamlayarak daha geniş bakış açısıyla konuyu ele alacağını ümit ediyor ve diliyoruz.